

Fakamatala fakamuimui taha ki he tu'unga e 'Ea

Issued: 15 October 2021

**'Oku kei tu'u pe 'ae fakatokanga la'ala'a ki Niuatoputapu pea mo Niuafou'ou.
'Oku toe tuku atu foki moe fakatonga la'ala'a ki Tongatapu.**

**'Oku hiki hake 'eni ki he 70% 'ae faingamalie ke hoko ha faha'ita'u
La Nina 'aia 'oku fakafuofua ki he'ene hoko ki he faka'osinga 'oe ta'u ni.**

'Oku kei tu'u pe 'ae fakatokanga la'ala'a ki Niuatoputapu pea mo Niuafou'ou. Koe fakatokanga koeni 'oku makatu'unga 'a e fakatokanga kihe ngaahi vahe fonua koeni 'o Niuatoputapu mo Niuafou'ou fakatefito ia mei hono muimui'i 'oe 'uha kuo tanaki fakauike talu meihe 'aho 1-14 'Okatopa, (vakai kihe Tepile 1 & 2). 'Oku mahino mai 'oku ma'olalo 'aupito 'ae 'uha 'a Niuafou'ou mo Niuatoputapu 'ihe 'avalis. Kuo 'iai foki moe ngaahi lipooti 'oe faka'au ke maha 'ae ngaahi tanaki'anga vai, ha mai moe uesia 'ae ngoue'anga moe melo 'ae funga e fonua.

'Oku tuku atu foki moe fakatokanga la'ala'a ki Tongatapu makatu'unga pe 'i hono muimui'i 'ae 'uha kuo tanaki 'ihe mahina hokohoko eni 'e 3 kuo hili 'aia na'e mahino 'a 'ene ma'olalo 'ihe 'avalisi. Ko e 'uha koe ni 'o Sepitema na'e mahino ai 'ae tu'unga ke tuku atu ai 'ae fakatonga la'ala'a he kuo a'u kihe 23.7% 'aia 'oku ma'olalo ia 'ihe 25% 'oe tu'unga 'oe fakatonga, (Vakai kihe Tepile 3 moe Fika 1) kihe lahi 'oe 'uha.

Koe ngaahi makatu'unga kuo tuku atu 'i 'olunga 'oku makatu'unga ai 'a hono tukuatu koia 'oe ngaahi fakatokanga kiha la'ala'a ha taimi loloa koia 'oku mahu'inga ke fakahoko leva ha ngaahi palani ki hano tuhani 'oe ngaue'aki fakapotopoto 'oe vai mo fakahoko ha ngaahi palani ke fakasi'isi'i ha ngaahi uesia 'e ala hoko kihe ngaahi sekitoa tu'u lavea ngofua.

Ngaahi faka'uhinga lea:

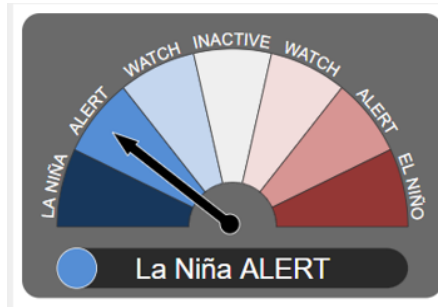
Drought (La'ala'a): 'Oku 'uhinga kiha vaha'a taimi 'oku pakukaa ai pe. Koe taimi 'oku si'i ai 'ae 'uha pea 'ikai ke fe'unga kene feau e fiema'u angamaheni.

Prolonged drought: 'Oku faka'uhinga pe fakatatau kihe sekitoa pe feitu'u. Ki he tokotaha fakamatala'ea 'oku 'uhinga 'ae la'ala'aa kihe vaha'a taimi 'oku si'i ai 'ae 'uha 'ihe 'avalisi angamaheni. **Kihe tokotaha 'oku ne pule'i mo tuhani 'ae ma'u'anga vai,** koe la'ala'aa 'oku 'uhinga ia si'isi'i 'ae ma'u'anga vai pea 'oku ne uesia ai e ma'u'anga vai pea pehe kihe tu'unga taau 'oe vai.

Rainfall deficit (si'isi'i e vai 'uha): 'Oku 'uhinga kihe si'isi'i 'ae 'uha kuo tanaki 'ihe 'avalisi 'iha feitu'u. Koe 'uha koeni 'oku tanakai 'iha taimi pau mo tu'uma'u 'iha taimi.

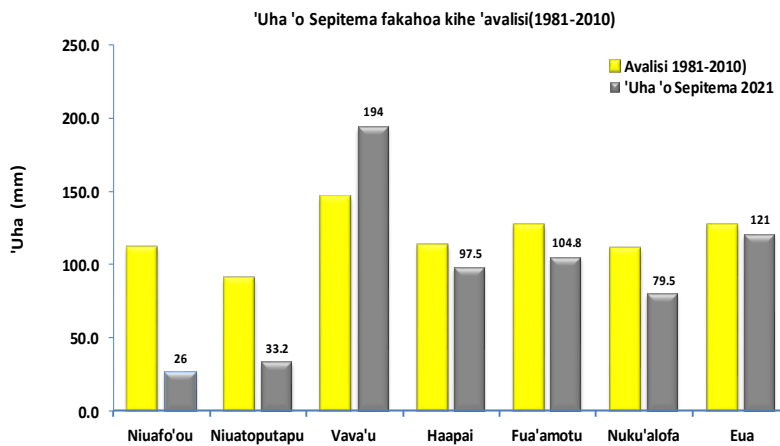
Tu'unga 'oe faha'i ta'u

'Oku hiki hake 'eni ki he 70% 'ae faingamalie ke hoko ha faha'ita'u La Nina 'aia 'oku fakafuofua ki he'ene hoko ki he faka'osinga 'oe ta'u ni.

Sepitema 2021

Koe 'uha 'i Sepitema na'e ma'olunga taha pe 'i Vava'u. Na'e fu'u ma'olalo 'aupito 'ae 'uha 'ihe 'avalisi 'i Niuafou mo Niuatoputapu pea ki'i ma'olalo si'i pe he 'avalisi he toenga 'o Tonga, (vakai kihe kalafi moe tepile 'i mata'u). Ko e 'avalisi e mafana e 'Ea na'e 24.5°C 'a ia na'e mafana'aki 'a e 0.6°C 'ihe 'avalisi anga maheni. Koe ma'olunga taha e mafana 'o e 'ea na'e 33.2°C 'ihe 'aho 30 'i Niuafou pea koe ma'olalo taha na'e 13.2°C 'ihe 'aho 27'i Hango, 'Eua.

Fakafuofua kihe 'Uha.

	'Okatopa— Tisema 2021 (% 'oe faingamalie ke hoko)	Sanuali-Ma'asi 2022 (% 'oe faingamalie ke hoko)
Niuafou	36	38
Niuatoputapu	37	39
Vava'u	39	37
Ha'apai	39	39
Fua'amotu & 'Eua	46	46
Nuku'alofa	43	38

Koe fakafuofua 'e lahi ke ma'olunga 'ihe 'avalisi 'ae 'uha 'ihe mahina 'Okatopa ki Tisema 2021 pea pehe pe ki he mahina Sanuali ki Ma'asi 2022.

Koe ngaahi faka'ilonga tu'ufonua 'ae faha'ita'u mafana.

- Koe taimi 'oku fa'u pununga ai e pii 'ihe ngaahi nge'esi pupuu pe ofi 'aupito kihe kelekele pehe foki ki fale pea 'oku faka'ilonga mai 'e 'iai ha matangi saikolone 'ihe faha'i ta'u saikolone koia.
- Koe taimi 'oku kamata ke matala ai e ngaahi 'akau kakala tu'ufonua 'oku faka'ilonga 'oku ha'u e mafana.
- Kapau 'e lahi e mongomonga 'i fale pea mafana e 'ea mo nau puna 'oku faka'ilonga 'oku vave ha to mai ha 'uha
- Kapau 'e to ha 'uha pea ke fakatokanga'i e moa ta'ane pe fanga moa 'oku 'ikai kenau toi pea mo nau kei 'u'ua pe pea koe faka'ilonga ia koe 'uha 'e 'ikai ke fuoloa.

Fale'i Ki he Ngaahi sekitoa 'oku tu'u lavea ngofua 'ihe Si'isi'i 'a e 'Uha

Sekitoa Ngoue

Ko e ngaahi palani ngaue mo e fokotu'utu'u 'oku fiema'u ke fakahoko:

- Teuteu ha vai lahi fe'unga ke feau'aki e ngaahi fiema'u ki he ngoue
- Tanumaki 'aki ha ngaahi naunau fe'unga 'a e kelekele he tefito 'o e fu'u ngoue pea fu'ifu'i ke hauhau fuoloa
- Too 'a e ngoue te ne malava ke ne matatali 'a e ha'aha'a 'o e la'ala'a 'i he mahina 'e 6 ka hoko mai. Fakasipinga ki ai, ko e manioke mo e 'ufi ko e lose.
- Fepotalanoa'aki mo ma'u fale'i pea mei ha 'ofisa ngaue 'i he taha 'o e ngaahi Va'a 'a e Potungae Ngoue ki hano founga ke malu'i ho'o ngoue mei ha fakatamaki 'e hoko 'i he lahi 'o e la'ala'a
- Muimui 'i he ngaahi fakafuofua 'uha 'aho 'e 10 'oku tuku atu ma'u pe faka'aho mei he 'Ofisi 'o e Potungae Fakamatala'ea

Koe Sekitoa 'o e Ngaahi Ma'u'anga Vai

'Oku fale'i atu heni ki he ngaahi ma'u'angavai, ke mou tokangaekina mo fakapotopoto'i 'a e vai ki he mahina 'e 3 ki he 6 ka hoko mai. Kapau ko ho ma'u'angavai ko e vai 'uha pe, kataki 'o fakapotopoto'i ange 'o fakafuofua'i e lahi e vai mo fakamahu'inga'i e ngaahi ngaue 'oku ke ngaue'aki ki ai, hange ko e inu, feihaka pea mo e fanofano pe. Fakatolotolonga 'a e me'i vai pea tanaki ki he lahi taha te ke malava pea ke muimui mo fakatokanga'i 'a e ngaahi fakafuofua 'uha kotoa pe 'oku tuku atu pea tanaki leva ki he lahi taha.

Koe Sekitoa 'o e Mo'ui lelei

Ko e ngaahi taimi la'ala'a 'oku fa'a taimi loloa, pea 'oku ne fa'a fakatupu ai ha ngaahi mahaki 'oku tu'u lavea ngofua kihe tu'unga 'o e mo'ui . Ko e inu mo hono ngaue 'aki 'o e vai 'oku 'ulii 'oku ne fakatupu e mahaki hange ko e fakalele mo e taifoti. 'Oku kau ki ai moe ngaahi mahaki kili kehekehe fakatupunga mei he si'isi'i hono ngaue'aki e vai 'oku ma'a. Fakapapau'i ke haka ma'u pe 'a e vai mei ngaahi ma'u'anga vai. Ko kinautolu 'oku nau ma'u vai mei he vai 'oku 'omai mei lolo fonua, kataki 'o fai ha fepotalanoa'aki mo ma'u fale'i mei he Va'a Sioloki mei he Potungae Fonua mo e Ngaahi Koloa Fakanatula ki ha fale'i ki hono pamu pe 'omai e vai mei lolo fonua 'i he vaha'a taimi la'ala'a loloa atu ko eni.

'Ofisi Tokangaekina 'oe Ngaahi Fakatamai Fakanatula

Ko e ngaahi 'ofisa kolo mo e ngaahi kautaha taautaha kenau kataki 'o ngaue vaofi mo ho'omou ngaahi feitu'u ki hono tokangaekina mo tanaki e vai 'oku ma'a pea fakahoko ki he Va'a ngaue 'a e NEMO mo e MIA ki ha nounou pe ha faingata'a 'e hoko.

Tepile 1, 'Uha tanaki 'i Niuatoputapu 1-14 'Okatopa 2021

'Aho	'Uha	'Aho	'Uha
1 Oct	4.5	8 Oct	Nil
2 Oct	1.5	9 Oct	Nil
3 Oct	Nil	10 Oct	Nil
4 Oct	0.5	11 Oct	9.5
5 Oct	Nil	12 Oct	Nil
6 Oct	Nil	13 Oct	Nil
7 Oct	Nil	14 Oct	Nil

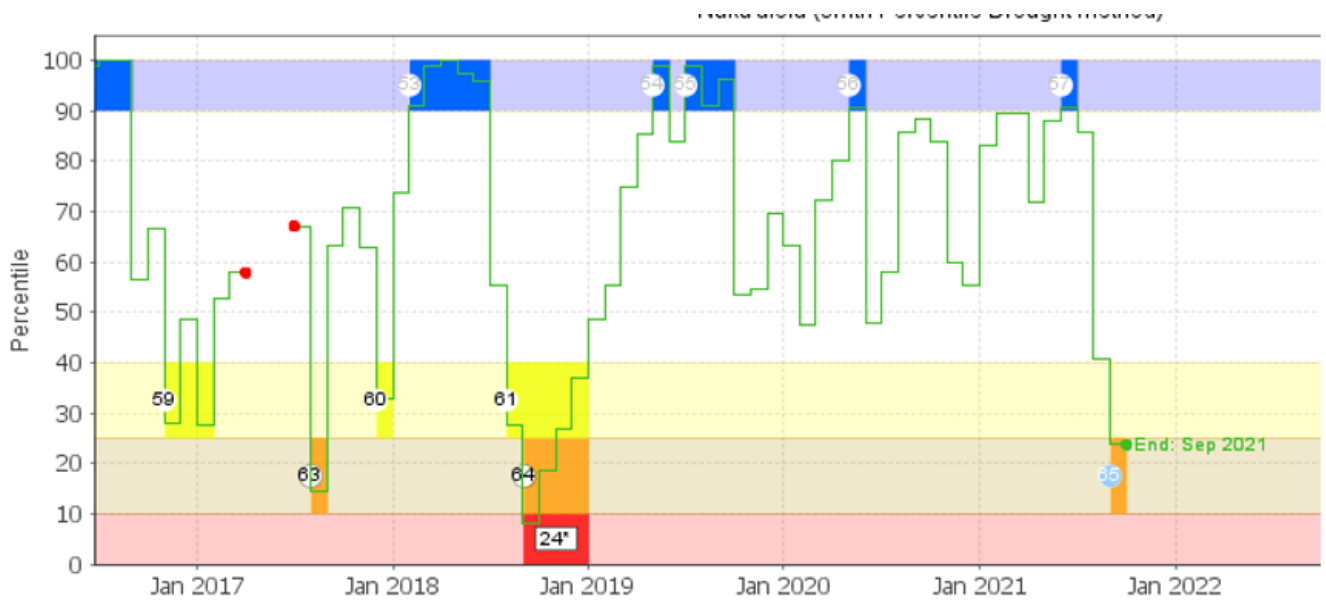
Tepile 2, 'Uha tanaki 'i Niuafu'ou 1-14 'Okatopa 2021

'Aho	'Uha	'Aho	'Uha
1 Oct	2.0	8 Oct	Nil
2 Oct	13.5	9 Oct	Nil
3 Oct	2.0	10 Oct	Nil
4 Oct	Nil	11 Oct	7.5
5 Oct	Nil	12 Oct	Nil
6 Oct	Nil	13 Oct	Nil
7 Oct	2.0	14 Oct	Nil

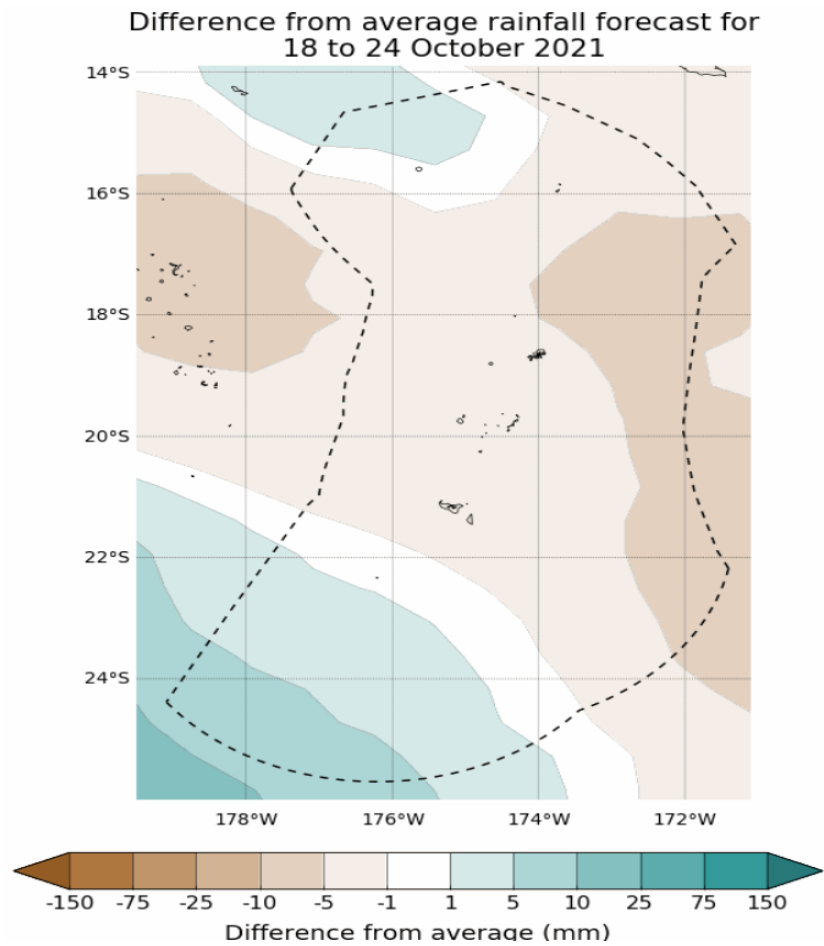
Tepile 3: 'Oku ha heni 'ae 'uha mei Siulai ki Sepitema 2021 he 'out Tonga

'Uha 'o Siulai—Sepitema 2021 (mm)			
	Siulai	'Aokosi	Sepitema
Niuafu'ou	59.0	154.7	26.0
Niuatoputapu	132.9	144.9	33.2
Vava'u	122.4	267.0	194.0
Ha'apai	54.7	141.2	97.5
Fua'amotu	135.1	82.0	104.8
Nuku'alofa	93.4	74.0	79.5
'Eua	127.5	109.0	121.0
Ma'olalo 'ihe 'avallisi	Avalisi angamaheni	Ma'olunga 'i he 'avalisi	

Fika 1: 'Oku ha heni 'ae 'uha na'e tanaki 'i Nuku'alofa 'i Sepitema 2021 'aia 'oku 'ihe tu'unga 'oe fakatokanga.

Fika 2: Koe fakafuofua kihe 'uha meihe 'aho 18-24 'Okatopa 2021.

Fakamatala 'Uha 'Aho 'e 10 ki he 'Otu Tonga

Fakamatala 'Uha 'Aho 'e 10 ki he 'Otu Tonga

Taimi tuku atu 'o e Fakamatala 'Uha: 5:00am ('aho 15 'o 'Okatopa 2021)

Taimi tuku atu 'o e Fakamatala 'Uha ka hoko: 5:00pm ('aho 15 'o 'Okatopa 2021)

Ngaahi Vahefonua	Falaite 15 'Okatopa	Tokonaki 16 'Okatopa	Sapate 17 'Okatopa	Monite 18 'Okatopa	Tusite 19 'Okatopa	Pulelulu 20 'Okatopa	Tu'apulelulu 21 'Okatopa	Falaite 22 'Okatopa	Tokonaki 23 'Okatopa	Sapate 24 'Okatopa
Niuafo'ou	80%	70%	60%	50%	40%	30%	20%	20%	10%	10%
Niuatoputapu	80%	70%	60%	50%	40%	30%	20%	20%	10%	10%
Vava'u	80%	70%	60%	50%	40%	30%	20%	20%	10%	10%
Ha'apai	80%	70%	60%	50%	40%	30%	20%	20%	10%	10%
Tongatapu	80%	70%	60%	50%	40%	30%	20%	20%	10%	10%
'Eua	80%	70%	60%	50%	40%	30%	20%	20%	10%	10%

Ko e faingamalie ke hoko e lanu 'oku valivali:

Si'isi'i 'aupito faingamalie ki he lanu 'oku valivali: 0 -20%

Si'isi'i faingamalie ki he lanu 'oku valivaSi: 20 - 50%

Lahi e faingamalie ki he lanu 'oku valivali: 50-70%

Lahi 'aupito e faingamalie ki he lanu 'oku valivali: Lahi hake 'i he 70%

Lahi 'o e 'Uha: 0 – 1.0mm (Lahi 'Alomalie pea si'is'i 'aupito pe ke 'ikai ha 'uha)

Ko e ngaahi Uesia mo e Tokateu ke tau fai:

- Ngaue fakapotopoto'aki 'a e vai
- Fu'ifu'i 'a e ngoue'anga mo e 'akau 'i he taimi 'e fiema'u ai.
- To'o ma'u pe ha'o fakamalu pe ko ha kilimi ke ne malu'i ko e mei he la'aa pea ke 'i ai ma'u pe ha'o vai inu he taimi kotoa.
- 'Aho lelei eni ke fakahoko ho'o ngaahi ngaue ki tu'a (hange ko e foo, kaime'akai, ouau mali, sipoti etc...)
- Tokanga mo tokateu ki ha ngaahi taimi la'ala'a (lanu kulokula), 'e hoko 'i he 'aho 'e 14 pe lahi ai

Lahi 'o e 'Uha: 1.1 – 5mm ('Ao'aofia pea mo ha 'uho'uha tu'u mo to pe 'Uho'uha ma'u pe: Kamata ke 'i ai ha ngaahi pelepela)

Ko e ngaahi Uesia mo e Tokateu ke tau fai:

- E fiema'u 'a e fanau ako ke to'o ha kote faka'uha pe ko e fakamalu telia na'a nau viviku.
- Totonu pe ke ke fufulu ho'o fakatali mo e ngaahi sima vai 'o mateuteu ke tanaki 'a e 'uha ki he lahi taha.
- Tokateu ke kamata ke pelepela 'a e ngaahi hala 'e ni'ihiki kae pehee ki he ngaahi feitu'u 'oku ma'ulalo ange.
- Ko ha'o ngaahi ngaue ki tu'a ke ke to e fakakaukau mo palani lelei ange ki ai he kuopau pe ke 'i ai 'a e ngaahi taimi 'e 'uha ai (hange ko e papakiu, fai'aho, fakamaau 'api pe koka'anga etc...)
- Lelei 'a e ngaahi 'aho ko eni ki he ngaue kitu'a ki he ngoue, tautefito ki hono too 'a e ngoue mo e ngaahi 'akau matala.

Lahi 'o e 'uha: > 5mm (Lahi ke 'Ao'aofia pea mo fakapopo'uli e Langi: 'Uha lahi: Vave ke pelepela pea mo lele lahi 'a e ngaahi fakatali'anga vai)

Ko e ngaahi Uesia mo e Tokateu ke tau fai:

- Ko e lanu mata 'oku ne fakatokanga atu ke ke vakai pe 'oku 'i ai ha fakatokanga 'uha lahi mo tafea.
- Malava ke tafea ha ngaahi feitu'u pea mo kaniseli mo e ngaahi ako, 'o kapau ko e 'uha 'oku lahi hake he 50mm.
- Malava ke pelepela 'aupito 'a e kelekele pea 'oku fiema'u ke ke to e palani lelei mo tokanga ange (hange ko ha me'alele malohi ki 'uta).
- Kakai 'o e fonua ke mou to'oto'o ha mou kote faka'uha pe ko ha fakamalu mo ha vala fetongi 'o ka fiema'u.
- Hiki hake 'a e faingamalie ke hoko 'a e tafea 'i he ngaahi feitu'u ma'olunga kae pehe ki he 'auhia 'o e kelekele.
- Lelei ange ke ke palani mo fakahoko ho'o ngaahi ngaue ke fakahoko ki lotofale pe (hange ko ha ngaahi fakataha'anga, palani, etc...)
- Malava ke hoko 'a e namu ko ha palopalema ki he'etau tu'unga fakamou'i lelei 'okapau 'e hokohoko 'a e 'uha 'i ha uike 'e ua.

Ki ha toe fiema'u ha ma'u'anga fakamatala ki he ongoongo 'oku tuku atu, kataki 'o fetu'utaki ki he 'Ofisi e Fakamatala'ea ki he **0800638** pe 'a'ahi ki he'emaui peesi Facebook (Tonga Meteorological Services pe 'Imeili ki he metstaff@met.gov.to ki ha fa'ahinga ma'u'anga fakamatala.

-Ngata'anga-